

Законодавче регулювання насінництва та правовий захист насінневого матеріалу

Вінюкова Ольга Борисівна ¹

Опубліковано	Секція	УДК
24.07.2023	Право	338

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8190489>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Насінництво відіграє ключову роль в розвитку галузі сільського господарства країни, враховуючи його виключне значення для забезпечення продовольчої безпеки держави та біорізноманіття. Дана стаття присвячена аналізу законодавчого регулювання насінництва та правового захисту насінневого матеріалу в Україні, а також потребі гармонізації з європейськими та міжнародними нормами і стандартами. У статті проаналізовано особливості законодавчого регулювання та міжнародні принципи в сфері насінництва, а також проблеми правового захисту насінневого матеріалу в Україні, Канаді та ЄС. Окрім того, стаття зосереджується на визначенні можливих шляхів поліпшення існуючих норм і уникнення потенційних загроз. У статті досліджуються принципи та механізми правового захисту насінневого матеріалу на міжнародному та національному рівнях. Визначено сучасні виклики, пов'язані з патентуванням насінневого матеріалу, включаючи біотехнології та генетично модифіковані організми, а також запропоновано розробити концепцію захисту насінневого матеріалу. Аргументується, що однією з найбільших істотних проблем в сфері насінництва і охорони насінневого матеріалу є неконтрольоване використання біотехнологій і ГМО. Доведено виклики пов'язані з існуванням біопіратства, тобто незаконного доступу до насінневого матеріалу і його використання без відповідного дозволу, що потребує законодавчого унормування. Наголошується на потребі в пошуку балансу між захистом інтересів авторів сортів та виробників насіння й потребами сільського господарства та продовольчої безпеки держави. У статті використано загальнофілософський діалектичний науковий підхід при дослідженні вказаних правових явищ, а також герменевтичний, порівняльно-правовий та формально-логічний наукові методи.

Ключові слова: насінництво, насінневий матеріал, органічне насінництво, ГМО, державна підтримка, сертифікація, селекціонер, патентування.

Legislative regulation of seed production and legal protection of seed material

Annotation. Seed production plays a crucial role in the development of the agricultural sector of the country, considering its paramount importance for ensuring food security and biodiversity. This article is dedicated to the analysis of legislative regulation of seed

---

¹ кандидат економічних наук, завідувач сектору маркетингу та правового супроводу, Донецька державна сільськогосподарська дослідна станція НААН України, <https://orcid.org/0000-0002-3058-7274>

production and legal protection of seed material in Ukraine, as well as the need for harmonization with European and international norms and standards. The article examines the peculiarities of legislative regulation and international principles in the field of seed production, as well as problems of legal protection of seed material in Ukraine, Canada, and the EU. Additionally, the article focuses on identifying potential avenues for improving existing norms and avoiding potential threats. It investigates the principles and mechanisms of legal protection of seed material at the international and national levels. Modern challenges related to seed material patenting, including biotechnology and genetically modified organisms (GMOs), are identified, and the concept of seed material protection is proposed. It is argued that one of the most significant issues in the field of seed production and preservation is the uncontrolled use of biotechnologies and GMOs. Challenges related to biopiracy, i.e., illegal access and usage of seed material without proper authorization, are demonstrated, necessitating legislative regulation. The article emphasizes the need to strike a balance between protecting the interests of variety authors and seed producers and the requirements of agriculture and food security of the country. In this article, a general philosophical dialectical scientific approach is employed in the examination of the mentioned legal phenomena, alongside hermeneutical, comparative legal, and formal-logical scientific methods.

Keywords: seed production, seed material, organic seed production, GMO, government support, certification, breeder, patenting.

Вступ

Актуальність дослідження. У контексті глобалізації і науково-технічного прогресу, проблема правового захисту насінневого матеріалу стає все більш актуальною. Це пов'язано з необхідністю захисту інтелектуальної власності, забезпечення біорізноманіття, виконання екологічних стандартів, а також з гарантуванням продовольчої безпеки держави. Насінництво становить основу сільського господарства як базової складової економіки багатьох країн світу. Використання якісного насінневого матеріалу впливає на врожайність, продуктивність, а також на якість продуктів харчування. З огляду на це, ключовим є питання регулювання сфери насінництва, що має на меті захист сільськогосподарських виробників, споживачів, а також біорізноманіття.

Ціль насінництва як виду сільськогосподарської діяльності – це розмноження відповідного насіння (садивного матеріалу), збереження та покращення їх сортових, посівних та врожайних якостей (властивостей), а також проведення контролю за сортами і насінням. На сьогоднішній день, в умовах, які склалися, існує велика потреба в постійному вдосконаленні законодавчого регулювання насінництва та захисту насінневого матеріалу з урахуванням наукових і технологічних нововведень, екологічних вимог та потреб суспільства. Виникає необхідність впроваджувати міжнародні стандарти та практики насінництва, а також підвищувати освіченість і рівень інформованості суспільства у цій сфері.

Мета статті полягає у з'ясуванні нормативно-правової основи галузі насінництва, а також встановленні основних правових засад захисту насінневого матеріалу, виявленні сучасних законодавчих тенденцій і перспектив у цій царині суспільних відносин та прогнозуванні подальших наукових пошуків.

Результати

У контексті глобалізації та інтеграції України в європейський простір, важливо забезпечити відповідність законодавства України в галузі насінництва та розсадництва міжнародним та європейським стандартам.

Насінництво являє собою діяльність суб'єктів насінництва з використання вихідного матеріалу (сортів насіння), попередньо отриманого від селекції, з організації державного сортовипробування, розмноження, зберігання, поліпшення якості (властивостей) насіння, здійснення за ними сортового і посівного контролю, а також із забезпечення виробництва, реалізації та використання насіння у рослинництві. В Україні основними нормативно-правовими актами, що регулюють сферу насінництва, є Закон України «Про насіння і садивний матеріал» від 26.12.2002 р. № 411-IV [1], та ряд інших законодавчих і підзаконних нормативних актів [2 – 12], які визначають порядок державного контролю, сертифікації, державної підтримки у галузі насінництва тощо.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про насіння і садивний матеріал» насінництво – це галузь рослинництва, яка забезпечує розмноження та виробництво насіння та садивного матеріалу сортів рослин. Насінням вважається будь-який рослинний матеріал, використовуваний для посіву, включаючи саме насіння (насінину), плоди, супліддя. Метою насінництва як виду сільськогосподарської діяльності є розмноження відповідного насіння (садивного матеріалу) із збереженням і поліпшенням їх сортових, посівних і врожайних якостей (властивостей), а також здійснення сортового і насінневого контролю.

Умови виробництва для суб'єктів насінництва мають бути у відповідності з вимогами, що визначені в статті 12² Закону України «Про насіння і садивний матеріал» та Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», для реалізації права на виробництво насіння та садивного матеріалу з метою його продажу. Усі відомості про видані сертифікати на насіння містяться в Реєстрі сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал, ведення якого забезпечує Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Закон України «Про насіння і садивний матеріал» передбачає здійснення державного контролю і публічно-правове регулювання виробництва, сертифікації та обігу насіння та садивного матеріалу.

Важливо зауважити, що цей Закон не регулює обіг насіння та садивного матеріалу генетично модифікованих організмів (рослин), що контролюється окремим законодавством.

Об'єктами правовідносин у сфері охорони насінневого матеріалу є: види рослин; сорт рослини (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція); насіння та садивний матеріал; насінневі посіви та насадження; суб'єктами – фізичні та юридичні особи, які проводять виробництво насіння чи садивного матеріалу для його подальшого продажу, визнаються суб'єктами насінництва [13, с. 53].

На рівні із державним регулюванням сфери насінництва задля забезпечення балансу приватних і публічних інтересів законодавством передбачено ряд напрямів державної підтримки цієї сфери діяльності. Так, згідно п. 28 ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р. № 1877-IV [2] вирощування насіння належить до сільськогосподарської діяльності. Таким чином така діяльність отримує спеціальний правовий режим ведення та державного регулювання, оскільки напряму впливає на стан продовольчої безпеки держави та знаходиться у публічно-правовій площині. До одного з напрямів підтримки сільськогосподарських товаровиробників згідно названого Закону (ст. 17²), серед іншого, належить часткове бюджетне відшкодування вартості раніше висіяного високорепродукційного насіння сільськогосподарських культур, а також відшкодування до 30-ти відсотків вартості витрат на придбання дозволених для використання засобів захисту насіння.

У світлі гармонізації національного законодавства з європейськими та міжнародними нормами, потрібно проаналізувати деякі ключові аспекти імплементації

у сфері насінництва. До переліку нормативних актів, якими було внесено зміни до чинного законодавства з метою імплементації норм права ЄС у сфері насінництва належать Закони України «Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва у відповідність із положеннями законодавства Європейського Союзу» від 16.11.2022 р. № 2763-IX [3] та «Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України у сфері насінництва та розсадництва у відповідність з європейськими та міжнародними нормами і стандартами» від 08.12.2015 р. № 864-VIII [4].

Законодавство у цій сфері відповідає за забезпечення якості насінневого матеріалу, включаючи перевірку та контроль за його відповідністю встановленим стандартам. Зокрема, насінневий матеріал, що входить в обіг, має бути сертифікованим, а також відповідати вимогам, що встановлені Державною службою України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужбою) як центрального органу державної виконавчої влади, до компетенції якого (за координації Кабінету міністрів України) входить реалізація державного контролю у сфері насінництва щодо його сертифікації, а також державного контролю і нагляду в цій сфері. Держпродспоживслужба в межах її повноважень; 1) здійснює сертифікацію насіння; 2) надає дозволи для імпорту насіння і садивного матеріалу сортів рослин в Україну для селекційних, науково-дослідних цілей і для демонстрації; 3) веде Державний реєстр виробників насіння і садивного матеріалу; 4) здійснює Реєстр сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал; 5) забезпечує атестацію суб'єктів, що займаються насінництвом, для надання їм права на виробництво та продаж насіння; 6) забезпечує державний нагляд (контроль) за дотриманням законодавчих вимог у сфері насінництва; 7) гарантує контроль за процесами виробництва, розмноження, зберігання, продажу та використання насіння, а також за поліпшенням їх сортових, посівних і врожайних характеристик [5].

Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04.07.2002 р. № 37-IV [6] теж має ключове значення для розвитку та функціонування галузі насінництва в Україні. Цим законодавчим актом регламентується діяльність сільськогосподарських товаровиробників, яка пов'язана безпосередньо з вирощуванням зерна задля забезпечення внутрішніх і зовнішніх потреб України у насінневому матеріалі. Він створює правову основу для виробництва, обігу та використання зерна, що також має прямий вплив на всю галузь насінництва, оскільки багато культур рослин вирощуються для насінневого виробництва. Його нормами забезпечуються права та інтереси виробників зерна, багато з яких є активними учасниками ринку насінництва.

До переліку нормативної підзаконної бази, що регулює відносини в галузі насінництва, слід віднести:

- Порядок видачі або відмови у видачі, переоформлення, видачі дублікатів, анулювання підтвердження на ввезення в Україну та вивезення з України зразків насіння і садивного матеріалу, не внесеного до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, та/або до Переліку сортів рослин Організації економічного співробітництва та розвитку, для селекційних, дослідних робіт і експонування, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2016 р. № 691 [7];
- Порядок проведення сертифікації, видачі та скасування сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал та форми сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2017 р. № 97 [8];

- Порядок визначення органом із сертифікації обсягів проб сертифікованого насіння сортів рослин та гібридів першого покоління, призначеного для проведення ділянкового (грунтового) сортового контролю та лабораторного сортового контролю, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2022 р. № 664 [9];
- Порядок ведення Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.09.2018 р. № 774 [10].

Так, наприклад, товаровиробниками садивного матеріалу винограду згідно із ст. 3 Закону України «Про насіння і садивний матеріал», виступають суб'єкти розсадництва – підприємці та юридичні особи, які здійснюють виробництво садивного матеріалу для його реалізації. Такі суб'єкти мають право на виробництво садивного матеріалу (за умови додержання майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин) та його використання відповідно до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 р. № 3116-XII [11], після їх внесення до Реєстру суб'єктів насінництва та розсадництва. Садивний матеріал винограду вводиться в обіг після його сертифікації.

Сертифікати на садивний матеріал можуть бути видані, якщо: а) садивний матеріал належить до сорту, занесеного до Реєстру сортів рослин України; б) садивний матеріал за сортовими або товарними якостями відповідає вимогам законодавства у сфері насінництва та розсадництва. Порядок проведення сертифікації, видачі та скасування сертифікатів на садивний матеріал та форма сертифікатів на садивний матеріал регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2017 р. № 97 [8]. Відомості про видані сертифікати на садивний матеріал вносяться до Реєстру сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал суб'єктом видачі відповідного сертифіката не пізніше наступного робочого дня з дня видачі [12, с. 55].

Правове забезпечення якості насінневого матеріалу також прямо корелюється із законодавством України в сфері виготовлення дитячого харчування [14] та виробництва органічної продукції [15]. Закони України від 14 вересня 2006 р. «Про дитяче харчування» та від 18 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» вказують, що органічна рослинна продукція може бути вирощена лише на земельних ділянках, придатних для цього, сертифікованих і включених до зон виробництва органічної продукції та сировини, визначених правилами виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження. До того ж органічне насінництво як підгалузь органічного рослинництва також підлягає сертифікації, включно з цими вимогами.

Окреме питання, яке становить науковий інтерес і потребує аналізу, являє собою правовий захист насінневого матеріалу. У контексті глобалізації і прогресу сільськогосподарських біотехнологій, правовий захист насінневого матеріалу стає все важливішим, адже впливає на залучення інвестицій в аграрні дослідження та розробку, а також стимулює інноваційність у цій сфері. Цей захист забезпечується нормами патентного законодавства, а також законодавства про селекцію рослин.

Суспільні відносини, пов'язані з використанням і охороною прав на насіння і садивний матеріал регулюються нормами правових інститутів насінництва та охорони прав на сорти рослин. Правовий інститут насінництва також регулює відносини в сфері забезпеченням належної якості насінневого матеріалу, підтриманням чистоти сорту, створення умов для розвитку вітчизняної системи насінництва та частково доповнює правовий інститут охорони прав на сорти рослин.

Інакше кажучи, коли права на сорт рослин оформлені й охороняються відповідно до Закону України від 21 квітня 1993 р. «Про охорону прав на сорти рослин», застосування відповідного сорту в господарській діяльності регулюється нормами

правового інституту насінництва, що здійснюється згідно з Законом України від 26 грудня 2002 р. «Про насіння і садивний матеріал». Положення зазначеного Закону були приведені у відповідність до вимог СОТ та адаптації законодавства ЄС у запровадження в Україні Схем сортової сертифікації насіння Організації економічного співробітництва та розвитку [16]. Слід звернути увагу на те, що дія Закону не поширюється на діяльність фізичних осіб щодо виробництва, зберігання, транспортування або використання насіння та садивного матеріалу для задоволення власних потреб, не пов'язаних із здійсненням сільськогосподарської діяльності. А також не поширюється на обіг насіння і садивного матеріалу генетично модифікованих організмів (рослин), що регулюється спеціальним законодавством.

Окремі положення та вимоги щодо правил охорони насінневого матеріалу в різних країнах можуть відрізнятися в залежності від національних норм і звичаїв. Міжнародні норми, такі як UPOV Конвенція [17], встановлюють загальні рамкові правила для цієї діяльності.

У Євросоюзі існують суворі вимоги до якості насіння та садивного матеріалу та захисту насінневого матеріалу. Вони регулюються Директивою ЄС 2002/55/ЄС [18] для насіння та Директивою ЄС 1999/105/ЄС [19] для садивного матеріалу. Україна повинна впровадити схожі стандарти щодо якості та сертифікації для забезпечення взаємного визнання сертифікатів на ринку ЄС.

Захист прав селекціонерів у ЄС регламентується за допомогою Регламенту ЄС № 2100/94 [20]. Українське законодавство вже закріплює права селекціонерів, але потребує подальшої гармонізації для виконання європейських стандартів, особливо щодо процедур отримання прав на нові сорти рослин.

Інститут правового регулювання насінництва відіграє ключову роль у захисті прав на сорти рослин, регулюючи соціальні відносини, що виникають при використанні насіння та розсадного матеріалу сільськогосподарських культур, забезпечуючи високу якість цих ресурсів, підтримуючи чистоту сортів, та сприяючи розвитку національної системи насінництва. Це, в свою чергу, доповнює інститут захисту прав на сорти рослин.

Зокрема, коли права на сорт рослин вже встановлені та захищені відповідно до Закону України від 21 квітня 1993 року «Про охорону прав на сорти рослин», господарське використання цього сорту відповідно регулюється нормами правового інституту насінництва, які виконуються відповідно до Закону України від 26 грудня 2002 року «Про насіння та садивний матеріал». Цей закон було змінено відповідно до вимог СОТ та процесу адаптації українського законодавства до законодавства ЄС, а також для впровадження в Україні Схем сертифікації сортів насіння за підтримки Організації економічного співробітництва та розвитку.

Принцип забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства передбачає широке й постійно зростаюче застосування у сільському господарстві досягнень інтелектуальної діяльності. Це стосується запровадження новітніх наукових розробок у всі сфери сільськогосподарського виробництва: селекцію й насінництво; створення нових високопродуктивних і ергономічних засобів виробництва; розробку і запровадження сучасних високоефективних технологій вирощування, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції тощо. [21, с. 512]. Звідси виникає питання про нові можливості та виклики, що виникають у тому числі в галузі насінництва. В першу чергу, це стосується використання ГМО у насінництві. Наприклад, ЄС має чіткі законодавчі приписи щодо ГМО, включаючи Директиву 2001/18/ЄС [22]. Українське законодавство в області ГМО також потребує гармонізації для забезпечення відповідності європейським стандартам. До того ж ЄС підтримує збереження біорізноманіття через Директиву 2008/62/ЄС [23], яка стосується

сільськогосподарських видів, що адаптовані до специфічних умов. Це є важливою проблематикою, яку також потрібно враховувати під час подальшого наближення законодавства України до права ЄС у мовах існуючої Угоди про асоціацію.

Важливим аспектом є також і захист прав селекціонерів, що розробляють нові сорти рослин. Регламент ЄС № 2100/94 [20] встановлює європейські норми у цій сфері. Українське законодавство вже передбачає відповідні норми, але потребує додаткової гармонізації.

Правовий захист насінневого матеріалу є важливою складовою вітчизняного законодавства. Враховуючи швидкий розвиток біотехнологій і зростаючі екологічні вимоги, ця проблема потребує постійного наукового дослідження та законодавчого вдосконалення.

Визначення «насінневого матеріалу» включає в себе не тільки насіння, але і розмножувальний матеріал. Правовий захист насінневого матеріалу зазвичай здійснюється через патентування, захист авторського права, захист нових сортів рослин та інші інтелектуальні права.

На міжнародному рівні відносини у цій сфері регулюються рядом конвенцій, таких як Міжнародна конвенція про охорону нових сортів рослин [17], Угода про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності [24] та інші. Кожна країна також має власне законодавство, що регулює цю сферу, і може включати захист насінневого матеріалу через систему патентування, авторські права, права на нові сорти рослин та інші форми інтелектуальної власності. Угода про біологічне різноманіття (Convention on Biological Diversity, CBD), яка була укладена під егідою ООН у 1992 році [25], встановлює основні принципи, що регулюють доступ до генетичних ресурсів і їхнє використання, а також захист традиційних знань. Зокрема нею встановлено принцип «доступності та розподілу користі», який гарантує, що будь-яке використання генетичних ресурсів має бути справедливим і рівним.

Цікавим у сфері захисту насінневого матеріалу видається досвід Канади. У деяких випадках, корпорації або індивідуальні дослідники можуть незаконно збирати або використовувати насіння, яке було розроблено і вирощено традиційними фермерами. Вони можуть потім патентувати ці сорти, часто з незначними модифікаціями, і заборонити місцевим громадам використовувати їх без сплати роялті. Така практика може серйозно підірвати місцеву економіку та права традиційних фермерів.

Закон Канади про права селекціонерів – це законодавчий акт, який надає правовий захист селекціонерам нових сортів рослин на певний період. Цей Закон базується на Міжнародній конвенції з охорони нових сортів рослин (Конвенція UPOV) [26], членом якої є Канада. Закон був прийнятий у 1990 році, а у 2015 році до нього були внесені суттєві зміни, щоб наблизити канадське законодавство до версії Конвенції UPOV від 1991 р. Згідно вказаного Закону нові сорти рослин мають право на охорону, якщо вони є відмінними, однорідними та стабільними. По суті, це означає, що рослина повинна помітно відрізнятися від існуючих сортів, її ключові характеристики повинні залишатися незмінними протягом наступних поколінь, і вона повинна залишатися послідовною за своїми основними характеристиками. Власник прав селекціонера може контролювати розмножувальний матеріал (включаючи насіння, живці, відводки, культуру тканин) і зібраний матеріал (наприклад, зрізані квіти, плоди, листя) захищеного сорту. Вони мають виключні права на продаж, виробництво для продажу, імпорт та експорт сорту. Вони також можуть дозволяти іншим здійснювати ці види діяльності, як правило, за ліцензією. Фермерам дозволено зберігати і пересаджувати насіння зі своїх посівів на власній землі, що називається «привілеєм фермера». Також дозволяється використання сорту в некомерційних цілях, а також використання сорту в експериментальних цілях або для виведення інших сортів.

На сьогоднішній день через брак і недостатню кількість охоронних норм у сфері захисту насінневого матеріалу виникає загроза розповсюдження біопіратства в сфері захисту прав на сорти насіння, що може призвести до серйозних наслідків. Воно включає в себе незаконний доступ до і використання насінневого матеріалу без відповідного дозволу або відшкодування, і призводить як до негативних соціально-економічних, так і екологічних загроз. Ця проблематика має перспективи подальших наукових досліджень. Уявляється, що розпочати процес уніфікації та вдосконалення законодавства України в сфері насінництва слід шляхом розробки та прийняття Концепції захисту насінневого матеріалу в Україні.

Висновки

Вочевидь, законодавче регулювання насінництва має бути збалансованим і враховувати інтереси всіх сторін – від крупних аграрних холдингових компаній до малих фермерських господарств, від держави до споживачів за принципом «від лану до столу». Правовий аналіз нормативних положень у розглядуваній сфері надає більш чітке розуміння проблем, що виникають у практиці насінництва. Однією з найбільших проблем у даній сфері є виклики, пов'язані з неконтрольованим використанням біотехнологій і ГМО. Також слід відзначити проблему «біопіратства», тобто незаконного доступу до використання насінневого матеріалу без відповідного дозволу. У той же час, існує потреба в пошуку балансу між захистом інтересів авторів та виробників насіння і потребами сільського господарства та продовольчої безпеки. У подальшому необхідно розробляти та впроваджувати такі норми законодавства, які б дозволили стимулювати інновації в галузі насінництва, в той же час захищаючи права споживачів та забезпечуючи збереження біорізноманіття.

Список використаних джерел

1. Про насіння і садивний матеріал: Закон України від 26.12.2002 р. № 411-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 13. Ст. 92.
2. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 49. Ст. 527.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва у відповідність із положеннями законодавства Європейського Союзу: Закон України від 16.11.2022 р. № 2763-IX. *Офіц. вісн. України*. 2022. № 99. Ст. 6164.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України у сфері насінництва та розсадництва у відповідність з європейськими та міжнародними нормами і стандартами: Закон України від 08.12.2015 р. № 864-VIII. *Відом. Верхов. Ради України*. 2016. № 4 Ст. 39.
5. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: пост. Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 р. № 667. *Офіц. вісн. України*. 2015. № 73. Ст. 2402.
6. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 04.07.2002 р. № 37-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 35. Ст. 258.
7. Про затвердження Порядку видачі або відмови у видачі, переоформлення, видачі дублікатів, анулювання підтвердження на ввезення в Україну та вивезення з України зразків насіння і садивного матеріалу, не внесеного до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, та/або до Переліку сортів рослин Організації економічного співробітництва та розвитку, для селекційних, дослідних робіт і експонування, затверджений постановою Кабінету

- Міністрів України від 5 жовтня 2016 р. № 691. *Офіц. вісн. України*. 2016. № 82. Ст. 2704.
8. Про затвердження Порядку проведення сертифікації, видачі та скасування сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал та форми сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал: пост. Кабінету Міністрів України від 21.02.2017 р. № 9. *Офіц. вісн. України*. 2017. № 20. Ст. 560.
  9. Про затвердження Порядку визначення органом із сертифікації обсягів проб сертифікованого насіння сортів рослин та гібридів першого покоління, призначеного для проведення ділянкового (грунтового) сортового контролю та лабораторного сортового контролю: наказ Мінагрополітики від 09.09.2022 р. № 664. *Офіц. вісн. України*. 2022. № 80. Ст. 4902.
  10. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні: пост. Кабінету Міністрів України від 26.09.2018 р. № 774. *Офіц. вісн. України*. 2018. № 78. Ст. 2597.
  11. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21.04.1993 р. № 3116-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1993. № 21. Ст. 218.
  12. Шульга М. В., Самсонова Я. О. Виноградарство. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: М. В. Шульга (гол.), В. В. Носік, П. Ф. Кулинич (заст. гол.) та ін. Харків: Право, 2019. Т. 16. Земельне та аграрне право. С. 55–58.
  13. Станіславський В. П. Правове регулювання насінницької діяльності в Україні: моногр. Харків: Право, 2006. 158 с.
  14. Про дитяче харчування: Закон України від 14.09.2006 р. № 142-V. *Відом. Верхов. Ради України*. 2006. № 44. Ст. 433.
  15. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496-VIII. *Відом. Верхов. Ради України*. 2018. № 36. Ст. 275.
  16. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності та адаптації його до вимог СОТ та ЄС у частині запровадження в Україні Схем сортової сертифікації насіння: Закон України від 06.09.2005 р. № 2806-IV. *Офіц. вісн. України*. 2005. № 39. Ст. 2429.
  17. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 02.12.1961 р. *Офіц. вісн. України*. 2006. № 34. Ст. 2418.
  18. Директива ЄС 2002/55/ЄС. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002L0055> (дата звернення: 28.06.2023).
  19. Директива ЄС 1999/105/ЄС. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32002R1598> (дата звернення: 28.06.2023).
  20. Регламент Ради (ЄС) № 2100/94 від 27.07.1994 р. про права на сорти рослин Співтовариства. *Офіційний вісник Європейських Співтовариств*. 1994. L. 227. С. 1.
  21. Єрмоленко В. М. Принципи соціального розвитку села. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: М. В. Шульга (гол.), В. В. Носік, П. Ф. Кулинич (заст. гол.) та ін. Харків: Право, 2019. Т. 16. Земельне та аграрне право. С. 510–515.
  22. Директива 2001/18/ЄС. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0018> (дата звернення: 28.06.2023).
  23. Директива 2008/62/ЄС. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32008L0062> (дата звернення: 28.06.2023).
  24. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності: Додаток 1С до Угоди про заснування Світової організації Торгівлі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text (дата звернення: 28.06.2023).

25. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 р. *Офіц. вісн. України*. 2007. № 22. Ст. 932.
26. Plant Breeders' Rights Act (PBRA): assented to 19.06.1990. URL: <https://laws.justice.gc.ca/eng/acts/P-14.6/page-1.html#h-392979> (last accede: 28.06.2023).